

*Т. БЛИСТІВ, помічник-консультант народного депутата України,
магістр державного управління*

ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЛАДНИХ ВІДНОСИН У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 5, с. 53–56

У процесі становлення та утвердження демократії в Україні варто виходити з того, що загальна стратегія розвитку країни на середньострокову перспективу повинна бути зорієнтована на досягнення суспільної злагоди, в основу якої покладено суспільний договір між основними прошарками суспільства, з одного боку, і державою — з іншого. Основна складність при цьому полягає в тому, що суб'єкти такого договору — громадянське суспільство і правова держава — нині ще самі перебувають у процесі свого становлення.

У сучасній політологічній науці поняття “громадянське суспільство” є одним із ключових. Воно визначається як система забезпечення життєдіяльності соціальної, соціокультурної та духовної сфер, їх удосконалення, як система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, що забезпечують умови для самореалізації окремих індивідів, реалізації приватних інтересів і потреб через сім'ю, школу, церкву, систему освіти, громадські об'єднання тощо [3, с. 30]. З таким визначенням громадянського суспільства загалом можна погодитися з певними уточненнями. Зважаючи на природу громадянського суспільства і держави, їх взаємозв'язок, не можна вважати їх повністю незалежними одне від одного, оскільки сама держава є в певному розумінні інститутом громадянського суспільства, його державно-правовою оболонкою.

Якщо виходити з того, що політика — це взаємодія відносин впливу і владних відносин, тоді основою політики є влада як засіб реалізації інтересів певних суспільних угруповань. Такі організації груп інтересів відомі як суспільні об'єднання. Оскільки ці об'єднання не тільки пра-

цюють в конкретній сфері, а ще й мають “мандат представництва”, вони виступають організуючою ланкою, яка допомагає оформити ці інтереси, і функціональним представником цієї групи інтересів перед владою [1, с. 110]. Певна річ, владні відносини потребують відповідної матеріалізації, організаційної структури, нормативної бази, тобто державно-правового облаштування. Але самі владні відносини також потребують певної організації, наявності необхідних правил боротьби за владу. Отже, вони є суто політичними відносинами, які уособлюють відповідну політичну систему. Зрештою, владні відносини — це завжди публічно організована сфера життя суспільства. Це означає, що вдосконалення владних відносин має бути легалізовано, відбуватися в межах певної політичної системи і закону.

Одним із важливих завдань держави у громадянському суспільстві є створення рівних стартових умов для його членів як в економічній, так і в політичній сферах, забезпечення рівності всіх перед законом. Іншими словами, демократичний принцип організації суспільства полягає у створенні таких умов, за яких кожний громадянин міг би вільно обрати собі місце і спосіб життєдіяльності, своїх представників до органів влади і контролювати їхню діяльність.

Як відомо, однією із форм демократії, тобто безпосередньої участі народу у вирішенні найважливіших суспільних і державних питань, є референдум. Конституція України регламентує питання, які вирішуються виключно всеукраїнським референдумом, — зміна території України, а також питання, які не можуть бути винесені на референдум, — податки, бюджет, амністія. Це означає, що будь-які інші питання державного і

суспільного життя можуть вирішуватися безпосередньо народом через референдум.

Референдум є важливим дійовим інструментом народу, який може ініціативно перебрати вирішення великого спектру важливих питань, (зокрема, удосконалення владних відносин) безпосередньо на себе. І в цьому закладено могутній потенціал демократизації політичної системи суспільства, особливо його політичного режиму.

Основні засади громадянського суспільства, його визначальні характеристики ґрунтуються на загальнолюдських цінностях, що стали надбанням людства. Утвердження цих цінностей має стати основою владних відносин в Україні.

Поняття “громадянське суспільство” нерозривно пов’язане із поняттям “правова держава”. Загальнолюдські цінності об’єднують громадянське суспільство і правову державу в єдиний суспільний механізм, що постійно вдосконалюється і розвивається. Цей механізм можна розглядати як саморегулюючу систему, складовими якої є гармонійно взаємопов’язані інститути громадянського суспільства та держави за обов’язковою наявністю зворотних зв’язків між суспільством та державою.

У громадянському суспільстві люди самостійно організовуються в асоціації (громадські або виробничі), формують і розвивають відповідні суспільні відносини. У такому суспільстві утверджується атмосфера, що, у свою чергу, формує вільну людину, яка одночасно поважає закони, оскільки усвідомлює, що вони йдуть від них самих, від їх суспільства, обстоюють і захищають їх права, свободи, інтереси. Як писав Г. Гегель, громадянське суспільство — це сфера дії приватних інтересів у межах правового порядку.

І справді, поза приватними інтересами, які є сутністю і джерелом розвитку громадянського суспільства, його немає. Але ж його не існує поза межами правового порядку, згідно з яким реалізація особою своїх прав і свобод не повинна порушувати прав і свобод інших членів громадянського суспільства. Отже, тільки на ґрунті громадянського суспільства можлива правова держава. Що зріліше громадянське суспільство, то сильніше воно впливатиме на політичний процес, примушуючи учасників цього процесу дотримуватися норм конституції і законів держави, то досконалішою буде сама держава.

Зрілість громадянського суспільства залежить від багатьох чинників — соціально-економічних, політичних, ідеологічних. Кожен з них має безпосередній вплив як на відповідні інститути цього суспільства, так і на суспільну та індивіду-

альну свідомість. Що різноманітніші, розвиненіші інститути громадянського суспільства, що більше воно структуроване, то більший вплив громадянського суспільства на формування політичної влади та ефективність владних відносин, більше можливостей контролю за діяльністю цієї влади.

На сучасному етапі природно-історичного розвитку чітко проглядається тенденція формування громадянського суспільства, піднесення його на вищий ступінь зрілості на базі науково-технічного прогресу, який створює можливості для розширення соціальних функцій як держави, так і суспільства.

Визначальним чинником удосконалення системи владних відносин є те, що члени суспільства, утворюючи державу для регулювання спільних інтересів, наділяють її відповідними владними повноваженнями, тобто делегують їй частку своєї суверенної влади і тим самим добровільно обмежують власну свободу. Суспільство делегує державі стільки влади, скільки цього потребують суспільні інтереси. Тобто йдеться про оптимальну межу державного впливу на економічну, соціальну, культурну, приватну та інші сфери громадянського суспільства [2, с. 97].

Громадянське суспільство як найвища організованість відносин між людьми потребує досконалих засобів їх впорядкування. Це визначає необхідність високого рівня якості закону як основної управлінської категорії. Адже саме через закон суспільство делегує державі свою владу, визначає межі державного регулювання суспільного життя виходячи з конкретних історичних, соціально-економічних і політичних умов [4, с. 14]. Від делегованих державі функцій з управління суспільством залежать самоорганізація, саморегулювання і самодіяльність суспільства. Що розвиненіші демократичні інститути громадянського суспільства, то меншою є потреба державного втручання у його життєдіяльність.

Громадянському суспільству повинна відповідати і наша молода держава, активне формування якої має відбуватися паралельно з розбудовою громадянського суспільства. Тому нині першочерговим завданням має стати створення міцних передумов громадянського суспільства, з одного боку, і перетворення самої держави на соціально-політичний інститут із новими функціями, які відповідали б потребам громадянського суспільства, — з іншого. Але це тривалий процес, у якому мають взяти участь як державні установи, так і самі громадяни.

У нашій державі ще не врегульовані законодавчо всі суперечності реального життя, що веде до примноження конфліктів у суспільстві. Вихід із такого становища вбачається у формуванні реалістичного характеру законодавства, спроможного враховувати конкретні ситуації, необхідні для формування громадянського суспільства. І вже зараз зрозуміло, що законодавство не може створюватись саме собою, а життя розвиватись окремо від нього. Така ситуація існує лише тоді, коли громадянське суспільство відсутнє. Адже норми права формуються в самому громадянському суспільстві у процесі спільної дії людей при постійному зіткненні їхніх інтересів.

Отже, у перспективі ефективність організації громадянського суспільства в Україні залежить від того, якою мірою держава і суспільство здатні створити умови, що запобігатимуть дестабілізації життєдіяльності всього соціального організму. Вирішальною передумовою зміцнення національної держави є дотримання її законів, створення передумов для їх природного функціонування. Це основні умови збереження незалежності держави, розвитку особи і суспільства. На шляху до соціальної, правової держави та забезпечення функціонування громадянського суспільства в Україні важливе значення має реалізація складного комплексу адміністративних, судових, виховних та ідеологічних заходів, покликаних відтворити в суспільстві повагу до права та його норм з метою встановлення того, що В. Селіванов влучно визначив "елементарною законністю" [5, с. 29].

Ефективною є така система владних відносин, за якої:

- взаємовідносини публічної та приватної сфер мають характер інституційних та легітимно оформлених;
- ефективно працюють механізми стримувань і противаг у взаєминах представницьких (публічних) та виконавчих владних інститутів;
- соціальні інтереси вдовольняються на засадах вільної змагальності та мирно погоджуються міжгрупові конфлікти;
- владні повноваження здійснюються на засадах постійної ротації.

Процес побудови громадянського суспільства і відповідної йому правової держави надзвичайно складний і тривалий, оскільки ще й досі мають місце відхилення від природно-історичного процесу, пов'язані із залишками тоталітарного режиму, подолання наслідків функціонування якого потребує багато часу, а також об'єднання зусиль всіх верств населення. Громадянське су-

спільство може існувати не просто в державі, а державі демократичній, правовій. Але це не виключає наявності певних колізій між ними, які можуть виникати у функціонуванні конкретних державних і суспільних інститутів. Їх причинами можуть бути недостатня розвиненість цих інститутів, недосконалість законодавства, практики його застосування, механізмів зворотного зв'язку між суспільством і державою тощо.

За певних обставин це може призвести до надмірного втручання держави у життя суспільства, насамперед в економічній сфері, та, що особливо небезпечно, у приватне життя людини. Однак у громадянському суспільстві подібні колізії розв'язуються ненасильницькими засобами, з урахуванням тенденцій реального суспільного процесу. Іншими словами, якщо на певному етапі держава починає монополізувати не властиві їй функції, а її апарат перетворюється на відокремлену від суспільства корпорацію, має спрацювати певний суспільний механізм, який нейтралізував і попереджав би подібну її діяльність, спрямовував би у належне русло. Ідеться саме про механізми зворотного зв'язку, зокрема про суспільний контроль за діяльністю держави та її органів. Такий механізм має бути законодавчо визначений і закріплений.

Доцільно зазначити, що у Конституції України зроблено спробу визначити межі регулюючого впливу держави та її структур на життєдіяльність громадянського суспільства в політичній та інших сферах.

Започаткована в Україні адміністративна реформа має ліквідувати розбіжності між конституційними принципами і реальними політичними діями, впровадити систему стримувань і противаг у діяльності гілок влади. У процесі її проведення необхідно забезпечити конституційно-законодавчу регламентованість діяльності виконавчої влади на всіх її рівнях, оновити та омолодити керівні та управлінські кадри, підвищити ефективність державного і громадянського контролю над інститутами державної влади та самоврядування.

Слід виходити з того, що найвищою соціальною цінністю є людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, права, свободи, інтереси, безпека. Це означає, що всі інститути держави і громадянського суспільства створюються для її нормальної життєдіяльності. Державні інститути мають забезпечувати через закони рівні для всіх людей умови і можливості, ефективного функціонування громадянського суспільства загалом. Для цього необхідно розробити якісно нову модель право-

вої організації життя людини і суспільства. Всі політичні, економічні, соціальні і культурні права людини мають знайти своє місце у таких інститутах громадянського суспільства, як власність, свобода підприємництва, екологічна безпека, сім'я, освіта, наука і культура, громадські об'єднання, свобода інформації тощо. Ці інститути повинні стати надійним матеріальним фундаментом прав і свобод людини.

На сучасному етапі становлення громадянського суспільства та його політичної системи перспективного значення набуває створення цілісної, дійової та авторитетної системи владних відносин на основі Конституції України, яка сприяла б розв'язанню суперечностей між суб'єктами і об'єктами політичного процесу, послідовному реформуванню суспільства.

Виявлення закономірностей становлення та розвитку держави і громадянського суспільства в Україні дасть змогу достовірно проаналізува-

ти весь історичний шлях українського народу, зрозуміти сучасні проблеми, виконати перспективи подальшого розвитку політичних, громадських і державних інституцій.

Література

1. *Беляева Н. Ю.* Гражданские ассоциации и гражданское общество // Социс. — 1995. — № 11.
2. *Гаврилов Н. И.* Мера государственности демократического государства. — К., 1997.
3. *Гаджиев К. С.* Концепция гражданского общества: идейные истоки и основные вехи формирования // Вопр. философии. — 1991. — № 7.
4. *Кочетков А. П.* О формировании гражданского общества // Соц.-полит. науки. — 1992. — № 1.
5. *Селіванов В. М., Марченко В. О.* Ринок, підприємство та їхнє правове забезпечення // Правова держава. — 1993. — Вип. 4.